

Szabó Balázs:

Fricsay Richárd Székesfehérváron¹

Fricsay Richárd élete

A székesfehérvári katonazene eddigi történetének legjelentősebb alakja minden bizonnyal id. Fricsay Richárd. Bő másfél évtizedes itt-tartózkodása fontos fejezete a koronázóváros zenei krónikájának – méltán őrzi emlékét a 2002-ban alapított, zenei-zenepedagógiai teljesítményeket elismerő Fricsay-díj és a 2013-ban életre hívott Fricsay Richárd Katonazenekari Fesztivál.

A Schöpflin Aladár által szerkesztett *Magyar Színművészeti Lexikon* Fricsay Richard-szócikkében a következőket olvassuk:

„Fricsay Richard - m. kir. honvédségi zeneügyi igazgató, sz. 1867. március 24-én, Kremsierben (Morvaország). Atyja: F. Ferenc, a kremsieri katedrális I. tenoristája, anyja, sz. Thomm Antónia, a Thun grófi család tanárnője volt. F. már 5 éves korában kezdett atyjánál hegedűjátékot tanulni és 8 éves korában már a kremsieri »Ferenc József-zeneiskola« növendéke lett, ahol 8 éven át képezte magát zenei ismeretekben. Zeneiskolai és középiskolai tanulmányainak befejezte után, 1885-ben, Olmützben a volt cs. és kir. 100-ik gyalogezred zenekarának hangverseny-mestere és karmesterhelyettese lett, de azért ez idő alatt is tanult tovább Nesvera Józsefnél, a híres zeneszerzőnél. Három évi katonai szolgálat után, 1888-ban a kremsieri »Ferenc József zeneiskola« rendes tanárává nevezték ki. 1889-ben a wsetini (Morvaország) Thonet-zenekarnak karmesterévé szerződtették, de egyúttal az ottani egyházi énekkar karnagyi tisztjét is ellátta 8 éven át Ez idő alatt számos vokális és zenekari hangversenyen kívül előadta Blodek »Kútban« c. operáját, amelynek nagysikerű előadásáért a zeneegylet ezüst koszorúval honorálta. A Thonet-féle 32 tagú zenekarral számos hangverseny-körúton vett részt és számos világhírű zene- és énekművész kíséretét látta el. Zenekarával 1896-ban két ízben is közreműködött I. Ferenc József udvari ebédjén, mely alkalommal a királytól személyes elismerésén kívül egy »I. F. J.« iniciálés briliánsgyűrűt kapott ajándékkul. Ez esemény után nemsokára a székesfehérvári V. honvéd-kerületi zenekar karnagyává nevezték ki, mely állásában zenekarát országos hírűvé fejlesztette. 17 évig töltötte be ezt a tisztet és ez idő alatt állandóan a kerület nagyobb városainak színházaiban is működött. Mint vendég-karmester vezényelte a »Rip-Rip« c. operettet és a „Parasztbecsület« c. operát, betanította és vezényelte Bizet-nek Daudet »L'Arlésienne«-jéhez írott szvitjét melodramai feldolgozásban. A Dunántúl majdnem minden nagyobb városában (Pécs, Kaposvár, Nagykanizsa, Szombathely, Sopron, Veszprém, stb.) nagyszabású hangversenyeken vezényelt. Számos országos kiállításon (Pécs, Lugos, Nyíregyháza) működött székesfehérvári honvédzenekarával. Megalapítója volt a székesfehérvári filharmóniai egyletnek és városi zeneiskolának. Az ottani főreáliskolának és felsőbb leányiskolának is kinevezett énektanára volt. 1913-ban honvédzenekarával Székesfehérvárról Nagyváradra helyeztetett át. Itteni egy évi sikeres működése után 1914-ben Budapestre került, hogy átvegye Bachó István örökét: az I. honvédker. zenekar vezetését. A háború alatt Budapesten a Városi Színházban, dr. Dalnoky Viktor rendezésében, betanította és vezényelte Adam: »A nürnbergi baba« c. operáját. Ugyancsak itt adta elő a »Walkür« I. felvonását Jeritza Mária és Burrián Károly közreműködésével, háborús jótékony célra. 1917-ben honvédzenekarával propaganda-körútra

¹ A Réz-szimfónia. 120 év katonazene a királyok városában (Székesfehérvár: Honvédség és Társadalom Baráti Kör Székesfehérvári Szervezete, 2014) című kötetben megjelent tanulmány átdolgozott változata.

ment Bajorországba, ahol Münchenben (a kir. udvar előtt), Fürthben, Augsburgban, Würzburgban, Regensburgban, Nürnbergben, Bayreuthben és Passauban öregbítette a magyar zene jó hírnevét. 1918 tavaszán Szófiában, majd Konstantinápolyban, — mindkét helyen a kir. udvar előtt — szerepelt zenekarával nagy sikerrel. Azóta állandóan a főváros egyik legnépszerűbb, nagyképzettségű zenekarvezetője. 1920-ban az Orsz. Zeneakadémián a karmesteri vizsgát sikerrel tette le. 1921-ben a kormányzó honvédségi zeneügyi igazgatóvá nevezte ki. Hosszas érdekes működése alatt számos hazai és külföldi kitüntetésben részesült; így megkapta többek közt: a magyar Signum Laudist, a koronás arany érdemkeresztet a vitéségi érem szalagján, ugyanezt a Ferenc József-rend szalagján, a Vöröskereszt hadiékítményes II. oszt. díszjelvényét, magyar szolgálati díszérmét, a »Pro Ecclesia et Pontifice« arany díszkeresztet, herceg Lichtenstein jubileumi emlékérmét, a bajor I. oszt. kat. érd. keresztet, a bolgár hadiékítm. IV. o. kor. lovag-keresztet, a bolgár vörös kereszt ezüstérmét, a török »Medzsidszie-rend« tisztí csillagát és »Oszmanie-rend« V. oszt. csillagát, a török vörös félholdat. F. elévülhetetlen érdeme, hogy a magyar városok színházait elsőrendű zenekarával kiváló zenei produkciókhoz juttatta és hogy úgy a tőzsgyökeres magyar vidéken, mint a fővárosban a klasszikus zene népszerűsítésével a magyar zenei kultúrát terjesztette.»

A tömör szövegből egy tehetséges, agilis, kiváló szervezőkészséggel megáldott muzsikusi eseményekben gazdag pályafutása rajzolódik ki, aki katonai hivatásának elsőrangú betöltésén túl szolgálati helyein a kulturális élet tevékeny formálójává, meghatározó személyiségévé is tudott válni.

Fricsay Richárd Székesfehérváron

Fricsay Richárd 1897 októberében feleségével, Amáliával és gyermekeivel (Mária leányával és Richárd fiával) költözött Székesfehérvárra, hogy megkezdje közel 40 éves szolgálatát a magyar Honvédség kötelékében. Együttesét, az V. honvédkerület zenekarát a 17. honvéd gyalogezred keretein belül állították fel 1896-ban, ám a közvetlen katonai feladatok ellátása mellett a város zenei életének fejlesztése is a kitűzött célok közé tartozott, így olyan karmestert kerestek ide, akinek ezen a területen is voltak már tapasztalatai. Fricsay megfelelő ember volt a posztra: a helyőrségi zenekar vezetése mellett nagy gondot fordított a város zenekedvelő polgárságával való kapcsolattartásra, a honvédség és a civil lakosság közötti – olykor nem a legjobb – viszony javítására. Első, nagy sikert aratott koncertje 1898-ban biztatóan igazolta vissza erőfeszítéseit, a program utolsó száma, az 1896–99 között a honvédkerület parancsnoki tisztét ellátó Johann Kranitz vezérőrnagyról elnevezett, országszerte ismertté vált *Kranitz-induló* (ami a körzet hivatalos díszmenet-indulója is lett) pedig zeneszerzői kvalitásairól állított ki fényes bizonyítványt.

Fricsay a továbbiakban is példaértékű munkát végzett: zenekarával az egész Dunántúlon hangversenyezett, a klasszikus repertoár nagyszabású darabjait is műsorra tűzve. (Nem utolsósorban így juttatva muzikusait a megélhetésükhöz szükséges pluszjövedelemhez.) 1899-ban az ő vezényletével került sor Beethoven *Csataszimfóniájának* magyarországi bemutatójára (két évvel a mű szimfonikus verziójának első, budapesti előadása előtt) és játszotta Grieg *Peer Gynt-szvitjét* is.

A székesfehérvári Zenekedvelők Egyesületének 1901-ben történt megalapítása után az egyesület szimfonikus zenekarát 1902-től Hermann Ede és Jámbor Zsigmond vezette, tőlük 1904. február 4-én Fricsay vette át a karmesterpálcát. A Zenekedvelők Egyesülete egyértelműen az ő tevékenysége idején, 1907–1913 között élte fénykorát: a zenekar mérete és színvonala vidéki viszonylatban szinte páratlan volt – az együttes érdekében Fricsay

eredményesen kötötte össze különböző tevékenységi köreit, amikor katonazenészekkel egészítette ki annak fúvósszólamait.

Az Egyesület hangversenyein fellépő helybeli muzsikusközül Swarzbach Flórát és Hermann Lászlót (a Zeneiskola alapító tanárait) és Országh Tivadart, a később országos hírű hegedűművészt említhetjük. De gyakran szerepeltek itt – rendszerint a fővárosból érkezett – utóbb világhírig jutó előadók is, így K. Durigó Ilona, Marsalkó Rózsi, Sándor Erzsébet és dr. Székelyhidny Ferenc énekművészek, Szendy Árpád és Reschofszy József zongoraművészek, Koncz János, Szigeti József, Geyer Stefi, Zsolt Nándor hegedűművészek, Földesy Arnold, Hartmann Imre gordonkaművészek. A kor világnagyságai közül Oszip Gavrilovics zongora-, Pablo Casals gordonka- és Hubay Jenő hegedűművész is megfordult ezekben az években Székesfehérvárott.

A *Fejérmegyei Hírlap* 1926. január 19-i számában olvasható kritika alapján érzékletes képet alkothatunk a karmester Fricsayról: „*Szerény, tán szinte szűkszavú ember, de feltétlenül határozott és őszinte: minden póz nélkül. Ha valaki a dirigálás művészetéről tanulmányt szeretne írni, iskolapéldának Fricsayt állíthatnánk eléje: az ő dirigensi működéséből könnyen – szinte magától adódóan – levezethetők azok a normák, illetve elméleti direktívák, amelyek nélkül jó karmestert elképzelni sem lehet. [...] A legtöbb dirigens működése során belemerevül 8–10 effektusjelzésbe s ezek alapján vezényli a legkülönbözőbb stílusú és igényű zenekari műveket. Fricsay művészete e tekintetben nem ismer önmagát eleve megkötő sablont: hiszen így is kell ennek lenni; a karmesterben éppoly korlátlan beleélési képességnek kell lenni, amilyen korlátlan az alkotó művész expressió-skálája. Fricsayban megvan ez a tehetség s ezért dirigálása minden ízében természetes és következetesen stílusos.*” A zenekar kiváló teljesítményéhez persze a szakmai tudáson kívül a személyiség varázsa is kellett. Az egyesületi rendezvényeken és a próbákon uralkodó légkört jól érzékelteti a Székesfehérvári Zenekedvelők Egyesülete által 1926-ban kiadott, fennállásuk 25. évfordulóját köszöntő ünnepi kiadvány szövegének részlete, benne egy kedves Fricsay-anekdotával: „*Az Egyesület belső élete az akkori működő és egyesületi tagoknak örökké kedves és felejthetetlen emlékei közé tartozik azon benső, családi kapcsolatnál fogva, mely a tagokat egymáshoz fűzte. ... A működő tagok fáradtságot nem ismerve évenként 30-40 próbán, ugyanannyi félélészakán áldoztak a zene múzsájának. ... Természetes, hogy a jól végzett munka után jól esett egy kis pihenés egy-két pohár zenesör mellett. A kedves poharazások alkalmával sok jó mondás, adoma, zenei intimitás kelt és szállt szájról-szájra. Fricsay kitűnő kiszólásaiból pl. Egy fiatal fuvolását így buzdította a próbán nemes hivatásának intenzívebb felfogására: „Te fiú, in uty penatrákolom neked!” [Te fiú, én úgy benadrákolom neked!]*”

Az Egyesület és a város közönsége több alkalommal is kimutatta nagyrabecsülését kiváló karmestere iránt. Szintén a 25. évfordulós kiadványban olvassuk: „[Az Egyesület] 1908. november 8-án hangverseny keretében és társasvacsorával ünnepelte Fricsay karnagyot királyi kitüntetése alkalmából. Ugyanez évben az április 20-i hangversenyen adta át dr. Lausmann Gyula Fricsay Richárdnak 10 éves itteni működése alkalmából a város közönségének és az Egyesületnek értékes ajándékát: Székesfehérvár közönségének ezüstjét – föllendített zeneéletének aranyáért.” Az említett kitüntetés a „Koronás Arany Érdemkereszt” volt, melyet az uralkodó „legkegyelmesebben adományozni méltóztatott Frycsaj Rihárdnak, székesfehérvári V. honvéd kerületi zene karmesterének.”

Ahogy a lexikoncikk is beszámolt róla: karmesteri tevékenysége mellett Fricsay zenepedagógusként is működött Székesfehérvárott az állami fő-reáliskolában és a leánygimnáziumban. Zeneszerzőként is aktívan tevékenykedett: számos művet komponált a Honvédség és a tűzoltóság számára. Magyar állampolgárságát 1902-ben kapta meg, s választott hazájához való hűségét több vonatkozásban is kimutatta: érkezésekor például a székesfehérvári zenekar tagsága cseh muzsikusból állt, s 10 évi itt tartózkodása után együttesét már 90 százalékban magyar zenészek alkották. (1906-ban többek között ezért is

részesült miniszteri dicséretben. Ugyanebben az évben kapta egyházi énekek fúvószenekari átiratáért a „Pro Ecclesia et Pontifice” pápai kitüntetését.) Zenéjében is hasonló elveket követett: Ferenc József 1903-as chlopy-i, az önálló hadsereget és a magyar vezényszót elutasító, elemi erejű felháborodást kiváltó hadparancsára egy kuruc dalokat feldolgozó fantáziával „válaszolt”, s ez idő tájt írta magyar dallamokat feldolgozó híres indulóinak (ilyen például a *Magyar vér népdalinduló*) többségét is. A 69. császári és királyi gyalogezred fennállásának 50. évfordulójára 1910-ben született ismert *Alba Regia-indulója*, mely az 1. világháborúban Hindenburg tábornagy 69-es ezredének felvonulási indulója volt.

De lapozzuk fel ismét az Egyesület jubileumi évkönyvét:

„Megrendítő csapást jelentett hangversenyéletünkre a honvédelmi miniszter azon rendelkezése; amellyel az V. ker. honvédzenekart, hangversenyeink kiváló közreműködőjét 1913. év folyamán városunkból Nagyváradra vezényelte. Az egyesület minden lehető elkövetett aziránt, hogy a kedves művész-zenekart és nagynevű karnagyát magának továbbra is megtarthassa, de hiába. A szolgálat érdeke minden előtt s nekünk búcsúzni kellett Fricsaytól és zenekarától. Fricsay búcsúzóhangversenye (XXXIV.) 1913. február 23-án este fél 6 órakor zajlott le a Szent István-teremben. Az est vendégei voltak: Thomán István és Somssich Andor. A megnyitó-szám után (Mendelssohn: Ruy Blas-nyitány) dr. Schlamadinger Jenő, az egyesület elnöke nyílt pódiumon gyönyörű beszédben búcsúztatta el Fricsayt, mint aki az egyesületet a virágzás legmagasabb fokára emelte. A városi zenekedvelő közönség nevében virágcsokrot, pálmaágat és az egyesület aranyajándékát nyújtotta át a távozóknak, ki néma könnyekkel köszönte meg a szeretet és hála megható nyilvánulásait. A hangversenyt az örökös tiszteletbeli karnagy Veni, vidi, vici indulója fejezte be. Hangverseny után száznál több zenekedvelő gyűlt össze búcsúvacsorára a „Fekete Sas” szállodába, melyen folytatódott Fricsay búcsúztatása. Számos felköszöntő örökítette meg Fricsay érdemeit és tette még bensőbbé a kapcsolatot, mely a művészkarnagy és hálás közönsége között az elmúlt évek alatt oly szorossá fonódott.”

Az Egyesület szimfonikus zenekara a katonazenekar távozásával fúvósok nélkül maradt: e probléma megoldására alapította meg a társaság Hermann László igazgatóságával 1913-ban a városi Zeneiskolát, így gondoskodva az utánpótlásról, zenészek neveléséről.

Fricsay mindazonáltal nem szakadt el Székesfehérvártól, az őt Örökös tiszteletbeli karnagyává 1913. november 9-én kinevező Zenekedvelők Egyesületétől. Karmesteri pályafutása 40. évfordulóját is itt ünnepelte, 1926. január 17-én, mely szerencsésen egybeesett a Zenekedvelők Egyesülete alapításának negyedszázados jubileumával. Dél előtt 11 órakor az Egyesület ünnepi díszközgyűlésén dr. Horváth Kálmán választmányi tag és dr. Zavaros Aladár elnök méltatta Fricsay-t, akit az este ½ 6-kor a Szent István-teremben rendezett ünnepi díszhangversenyen a széksorokat zsúfolásig megtöltő közönség hatalmas ünneplésben részesített. Az emlékezetes esten akkori együttese, a budapesti 1. honvédkerület zenekara is fellépett a B. Weisz Margit, Goda Gizella, Ország Tivadar, H. Schlamadinger Erny közreműködésével, Weber-, Liszt-, Verdi-, Dvorák-, Beethoven-, R. Strauss- és Goldmark-művekből összeállított hatalmas műsorban. Fricsay nem feledkezett meg a Zeneiskoláról sem: alapítványt tett végleges elhelyezésének támogatására – segítségével és a város anyagi áldozatával az intézmény így költözhetett 1933-ban a Jókai utcai épületébe, mely több mint fél évszázadig, 1989-ig maradt otthona.

Nagyváradról Budapestre

A Fricsay-zenekart területen kívülként helyezték át Nagyváradra: ez nem feltétlenül volt hátrány a muzsikusok számára, hiszen a Székesfehérvárnál jóval gazdagabb erdélyi városban

sokkal magasabb jövedelemre számíthattak. Zenekar és karmester útjai azonban rövidesen szétváltak: a Budapestre került Fricsay szakmai kiválóságát és szervezőtehetségét teljes szívvel állította – immár a legfelsőbb szinten – a magyar katonazene szolgálatába. Személyes tekintélyének volt köszönhető, hogy a karmestereket főállásban alkalmazták a hadseregben. Eltökélt szándéka volt a katonazenekarok szakmai színvonalának emelése; előírta a karmesteri diploma megszerzésének szükségességét – jó példával járva elől elsőként tette le a vizsgát. A katonazene legmagasabb rangú vezetőjeként megszervezte az utánpótlás képzését, s újabb zenekarokat alapított a folyamőrségnél, az államrendőrségnél és a csendőrségnél.

Koncertező tevékenységét is tovább folytatta: a budapesti Angol parkban a magyar zenei élet legkiválóbbjainak közreműködésével nyaranta két-három hangversenyt adott, melyek a gondos előkészítésnek köszönhetően emlékezetes élményt nyújtottak a hallgatóságnak. Fricsay emellett hamar felismerte (és ki is használta) a Magyar Rádió által 1925 után nyújtott új lehetőségeket. Az Angol parki hangversenyek közvetítése állandó programmá vált, de zenekara – a Honvédelmi Minisztérium támogatásával – ezen túlmenően ezernél több koncerttel és számos hanglemezzel szolgálta ki a zeneszerető közönség igényeit. Saját együttesén túl más katonazenekarok számára is lehetőségeket teremtett fellépésekre, térzenékre, a Rádióban való bemutatkozásra. A növekvő népszerűségű filmipar kísérőzene-szükségletét kihasználva zenekara különböző formációival gyakran játszott Budapest legnagyobb filmgyárában is. Ezekben az együttesekben gyakran foglalkoztatott munkanélküli diákokat, akik csak erre az alkalomra viseltek egyenruhát: sokan közülük neki köszönhették egzisztenciájukat.

Nyilván jó érzéssel töltötték el az őt a zenészpályán követő fiai, ifj. Richárd és székesfehérvári illetőségű Lengyel Bertával kötött második házasságából 1914-ben született, később világhírű karmesterré vált Ferenc egyre gyarapodó sikerei. Richárd fia a Magyar Királyi Folyamero zenekarának volt főkarmestere, majd 1941-től zeneigazgatója, a honvédenzenekarok szakfelügyelője. Fricsay Ferenc – aki édesapja székesfehérvári tevékenységét „lemásolva” 1933–44 között Szegeden katonakarmesterként teremtett virágzó zenekultúrát, a háború után a salzburgi Ünnepi Játékok asszisztense, 1948-tól a berlini Rádió szimfonikus zenekara, egyben az ottani Városi Operaház zeneigazgatója lett. Az ötvenes években világszerte, Európán kívül Észak- és Dél-Amerikában, valamint Izraelben egyaránt koncertezett. 1956-ban főzeneigazgatóvá nevezték ki Münchenben. Korának legnagyobb művészeivel dolgozott együtt, többek közt Dietrich Fischer-Dieskauval, Yehudi Menuhinnal, Isaac Sternnel, Anda Gézával, Fischer Annie-val, Maria Staderrel és másokkal. Fontos ősbemutatókat (köztük von Einem, Frank Martin műveit) vezényelt, több mint 200 hanglemeze (köztük Bartók és Kodály műveinek tolmácsolásai) a mai napig etalonnak számítanak. Sajnálatosan rövid pályafutása ellenére – a halálos betegség 1963-ban, 49 évesen vetett véget életének – a világ egyik legnagyobb dirigensének, a magyar zene és kultúra nagykövetének számított Európában és a tengerentúlon egyaránt.

Édesapjuk, az országszerte elismert karmester 1934-ben vonult nyugdíjba: 1934. június 6-án, a Rádióban búcsúzott zenekarától. Az ünnepségen azonban e szavakkal köszöntötték: „katonakarmesterként búcsúzunk csak tőled, mint karnagyra örökre szükségünk lesz rád”. Így is lett: id. Fricsay Richárd 1944. április 3-án a Budapesti Koncertzenekar élén dirigálta utolsó hangversenyét, melynek zárószáma, Beethoven 2. *szimfóniájának* előadása alatt már többször is megszólaltak a légtalmi szirénák... A magyar katonazene történetének talán legnagyobb hatású muzsikusa 1945. március 16.-án hunyt el Budapesten.

Felhasznált irodalom:

Schöpflin Aladár szerk. *Magyar színművészeti lexikon. A magyar színjátszás és drámairodalom enciklopédiája* I–IV. kötet (Budapest: Az Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, 1929–1931)

Fricsay Richárd Katonazenei Hagyományörző Egyesület honlapja – www.fricsay.hu

Marosi László. *Két évszázad katonazenéje Magyarországon. A magyarországi katonazene története. Katonakarmesterek 1741–1945* (Budapest: Zrínyi Kiadó, 1994)

„A zenekedvelők egyesületének jubileuma” In: *Fejérmegyei Hírlap* II. évfolyam 154. szám, 1926. január 19.

„Huszonöt év története. Összeállította és a Székesfehérvári Zenekedvelők Egyesületének 25 éves jubiláris díszközgyűlésén 1926. évi január hó 17.-én a Vörösmarty-körben felolvasta Medgyesy József egyesületi titkár.” (Székesfehérvár: Vörösmarty-nyomda)

Hadtörténeti Múzeum Értesítője 13. szám (Budapest: 2012)